

DE PERSOONSBEWIJZEN-SECTIE

DE STRIJD TEGEN EEN PAPIEREN WAPEN

In Holland staat een huis — de beginregel van een oud kinderliedje. Als een buitenlander dit zou horen zingen, zou hij er misschien in gedachten aan toevoegen: . . . en dat huis is glanzend en schoon. De zin voor orde en netheid is immers een Nederlandse deugd, die spreekwoordelijk is geworden. Deze hang naar properheid en orde beperkt zich niet slechts tot huis en tuin, doch komt tot uiting op bijna elk terrein van het leven. En niet in de laatste plaats op het terrein van de administratie. Zonder enig chauvinisme mogen wij verklaren, dat de administratie van ons land de toets der critiek ten volle kan doorstaan. En wel in het bijzonder mag zulks worden verklaard van onze bevolkingsadministratie, welke aan vele landen ten voorbeeld gesteld kan worden. Daar zijn we steeds trots op geweest; en terecht! Maar wie had ooit kunnen vermoeden, dat deze perfecte administratie ons eens noodlottig zou worden? Wie heeft ooit gedacht aan de mogelijkheid, dat een goede bevolkingsadministratie er mede toe zou kunnen leiden, dat duizenden goede vaderlanders de dood zouden vinden? Niemand immers! Zelfs in de eerste tijd van de Duitse overheersing hebben nog slechts zeer weinigen dit gevaar voldoende onderkend. Het beste bewijs hiervoor is wel, dat de Duitse maatregel om te komen tot een nog meer geperfectioneerde bevolkingsadministratie, nl. de invoering van het persoonsbewijs, zo weinig verzet heeft uitgelokt. Onze zin voor orde en niet in het minst het feit, dat we reeds enigszins met het begrip identiteitskaart bekend waren, heeft onze argeloosheid mede bevorderd. We hadden immers allen reeds een stamkaart, waarop vele persoonlijke gegevens voorkwamen? Onze regering had al in 1938 een commissie benoemd, die tot taak had, na te gaan of de invoering van een identiteitskaart aanbeveling verdiende. Was het bovendien niet erg gemakkelijk, steeds direct in staat te zijn zich te legitimeren? Inderdaad, toen op 17 October '40 door de bezettende macht het „Besluit Persoonsbewijzen ” werd afgekondigd, zag ons volk dit niet allereerst als een daad om tot een uiterst geraffineerde contrôle van de Nederlanders te komen, maar veeleer als een maatregel ter vervolmaking van de stipte bevolkingsadministratie. Onze zin voor orde en properheid, op zichzelf zulk een prijzenswaardige volkstrek, tezamen met de reeds genoemde factoren, verhinderden ons terstond in te zien, dat er door de brute overweldigers een net werd gespannen van Dollard tot Schelde. Aan de hand van de bij de gemeenten berustende persoonskaarten werden in de loop van het jaar '41 de persoonsbewijzen uitgeschreven. Deze persoonskaarten bevatten practisch alle gegevens, welke ook op het persoonsbewijs moesten worden vermeld, met uitzondering uiteraard van een foto en een vingerafdruk. Het persoonsbewijs was een in drie delen gevouwen kaart, voorzien van portret en vingerafdruk van de houder en vermeldend o.a. diens naam, voorna(a)m(en), nationaliteit; bovendien was ruimte gelaten om bijzondere kenmerken van de houder te noteren. De foto was in een raampje geschoven en aan de achterzijde vastgeplakt met een zegel. De voorzijde van de foto en het zegel werden gemerkt met het stempel van de gemeente.

Het is tegen dit identiteitsbewijs, tegen dit papieren wapen van de bezetter, dat later de strijd werd aangeboden. Door dit bewijs werd de overheerser in staat gesteld zijn slag te slaan. Het Nederlandse volk stond zeer nauwkeurig geregistreerd en men beschikte over de vingerafdrukken en foto's van alle Nederlanders boven de vijftien jaar. Wat was het geval? Het eigenlijke persoonsbewijs werd aan de persoon afgegeven onder verplichting het steeds bij zich te dragen. Daarnaast echter werd een andere kaart opgemaakt, het zgn. OPB. Dit was een uitnodigingskaart om een persoonsbewijs van het gemeentehuis af te

halen. Deze kaart bevatte o.m. dezelfde gegevens als het persoonsbewijs; er werd eveneens een vingerafdruk op geplaatst en een foto aangehecht. Deze kaart moest men achterlaten; ze ging naar de zgn. Rijksinspectie-bevolkingsregisters en bood de Duitsers een gemakkelijk contrôle-apparaat. Het eerste misbruik, dat het overheersende regime van het persoonsbewijs maakte, was het laten aanbrengen van een grote zwarte J op het PB van landgenoten, die van Joodse bloede waren. Deze J moest reeds worden aangebracht in Juli '41, dus slechts enkele maanden na de officiële invoering van het PB. Het betekende de signalering van mensen, die door de Duitsers met een heidense haat werden behandeld. In vele gevallen was de J op het PB het doodvonnis van de houder. Vaak wordt het de Joden kwalijk genomen, dat ze deze maatregel niet méér hebben gesaboteerd. Kwalijker kan het echter de ambtenaren worden genomen, die niet hebben geschroomd zelfs deze maatregel tot in de perfectie uit te voeren. Door dit eerste openlijke misbruik van het persoonsbewijs door de bezetter, werd de alarmklok geluid. Velen vielen thans de schellen van de ogen. De ware bedoeling van het persoonsbewijs begon zich af te tekenen. Actie wekt reactie! Men begon zich ernstig af te vragen, of er niet een manier was om dit papieren machtsmiddel van de Duitsers zijn kracht te ontnemen. Aarzelend en met een zekere huiver werd getracht, vervalsingen op de PB's aan te brengen. Niet enkel huiver voor de gevolgen bij ontdekking, maar vooral vanwege een natuurlijke afkeer van bedrog. Over het algemeen waren veranderingen zeer moeilijk op een niet in het oog lopende wijze aan te brengen, daar het PB van een bijzondere samenstelling was. Het papier bestond uit op elkaar geplakte lagen, terwijl de gehele oppervlakte een zogenaamde onderdruk had van uiterst kleine letters, welke onderdruk slechts werd onderbroken door witte vakjes van geringe grootte. Het was dan ook geen wonder, dat de meeste vervalsingen in het begin een grote mislukking werden. Dan was het PB verknoeid en onbruikbaar. Een nieuw PB moest worden afgegeven. Dit leverde niet zoveel moeilijkheden op. Men gaf zijn PB op als vermist en vroeg een tweede exemplaar aan. Beter nog was, het eerste exemplaar te verminken en een nieuw aan te vragen onder inlevering van het verminkte. Als de met de uitgifte belaste ambtenaar wilde medewerken, kon het tweede exemplaar direct vervalst worden, wat bij ontdekking als vergissing kon worden aangemerkt.

Wilde de betreffende ambtenaar niet medewerken, dan was er altijd nog de mogelijkheid van een administratieve verhuizing naar een gemeente, waar men wél wilde medewerken. Op deze wijze zijn vele PB's betrekkelijk officieel vervalst. Uiteraard konden deze vervalsingen slechts op beperkte schaal worden uitgevoerd. Het aantal personen, dat in '41 en zelfs in '42 behoefte had aan een vervalst PB was echter ook gering in verhouding tot de latere jaren. De grote behoefte aan vervalste PB's kwam eigenlijk pas eind '42 en begin '43, door de verplichte tewerkstelling in Duitsland, de registratie van personen van 18 tot 23 jaar en de maatregelen tegen studenten en militairen. Toen werd het eerst goed duidelijk, welk een gevaarlijke rol het persoonsbewijs ging spelen. De opsporing van mensen, die zich verzetten tegen het tyrannieke nationaal socialisme, werd voor de Duitsers gemakkelijker, nu zij van iedere persoon vele gegevens bezaten. Uit deze tijd dateert ook de eerste meer georganiseerde sabotage van het PB-besluit. Dat wil niet zeggen, dat er direct van een grootscheepse actie op het gebied der PB's kon worden gesproken. Veel gebeurde nog individueel en de eerste schroom was nog niet geheel verdwenen. Er ontstonden echter groepjes van personen, die, al of niet met medewerking van ambtenaren der bevolkingsregisters, zich tot taak stelden het papieren wapen der Duitsers te ondermijnen.

In verschillende plaatsen van ons land werden zulke groepjes gevormd; deze bestonden meestal uit personen, die al op andere wijze verzet pleegden en tot het inzicht kwamen, dat er ook ten opzichte van het PB werk aan de winkel was. De belangrijkste van deze groepjes was de PBC, de Persoonsbewijzencentrale. Dit groepje heeft zich onder de moeilijkste

omstandigheden opgewerkt tot de grootste organisatie van het land op het gebied van de PB-vervalsingen. Zij stond aanvankelijk onder leiding van Bolhoed (Gerrit Jan van der Veen †). Helaas is het de Duitsers gelukt deze pionier en verzetsheld te arresteren en om te brengen. Zijn baanbrekend werk kon echter niet vernietigd worden. Ook na zijn dood heeft de PBC, welks hoofdcentrale was gevestigd te Amsterdam, het werk voortgezet en de organisatie meer vervolmaakt. Deze organisatie is het gelukt om tenslotte een PB te vervaardigen, dat niet van een echt PB was te onderscheiden. Dat het een lange en moeilijke weg is geweest voor dit resultaat was bereikt, spreekt vanzelf. De eerste drukken van het valse PB waren minder goed, daar de kwaliteit van het papier slecht was en de PB's niet van een goed watermerk waren voorzien. Met één oogopslag was ook voor niet deskundigen de vervalsing te ontdekken. De volgende drukken werden steeds beter, hoewel nog kleine foutjes bleven optreden, bv. in de lijnen en vakjes op het PB en in het watermerk, dat met een tussengeplakt papiertje werd nagebootst. Het ideaal werd pas bereikt na de overval op de landsdrukkerij op 30 April '44, waarbij blanco PB's werden gekraakt. Naast het drukken van valse PB's heeft de PBC verdienstelijk werk verricht op het terrein van het vervalsen van officieel afgegeven persoonsbewijzen en met het vervaardigen van alle benodigde valse papieren.

Zoals gezegd, waren zo langzamerhand overal in het land groepjes ontstaan, die zich lieten met het vervalsen van PB's. Er werd veel geëxperimenteerd; men wisselde ideeën uit en hielp elkaar met materialen. Al spoedig bleek dat het niet ieders werk was persoonsbewijzen te vervalsen. Er was een zekere vakkennis en handigheid voor nodig om het werk goed te doen. De juiste man kwam echter langzamerhand op de juiste plaats. Het is wel duidelijk, dat deze mensen hoofdzakelijk voortkwamen uit de bevolkingsadministratie, het drukkers- en papiervak.

Met de toename van de Duitse maatregelen ten aanzien van grotere bevolkingsgroepen, groeide ook allerwege het vervalsingswerk uit. Er kwam een steeds sterkere band tussen afzonderlijke vervalzers en op sommige plaatsen kon langzamerhand van een organisatie worden gesproken.

In Zuid-Holland, en met name in en rond Rotterdam, ontwikkelde men al spoedig een grote activiteit in het veranderen van PB's. Een ondergedoken ambtenaar van het bevolkingsregister te Rotterdam werkte onder de naam Cock en heeft met anderen het werk opgezet en uitgebreid. Al spoedig kreeg men zoveel verzoeken om PB's te veranderen, dat hij een bureau oprichtte, dat de naam „Firma Coco” kreeg. Hier kon van een *centrale* worden gesproken. Maar ook elders werd de strijd tegen het papieren wapen met energie aangepakt.

Folkert Elsing
(Fok)

Bureau Coco.

Eerder gearr. en weer vrijgelaten. Tweede arrestatie op 19-12-'44 door het peilen van een zender.

Egbertus S. Telder
(Bert)

Bureau Coco. Voorheen: RuV-Soest.

Gearr. 4-6-'44 in Soest t.g.v. eerste verraad Edith, na haar vrijlating.

In Laren begon Lex (Hendrik A. van Wilgenburg †) met anderen samen te werken op dit terrein. Deze groep heeft de grondslag gelegd voor de latere PBS; dit was de Persoonsbewijzen-Sectie der LO. Lex ontving in het najaar van '43 van de LO de opdracht, zich in het bijzonder te belasten met de vervalsing van PB's. Voorheen bemoeide hij zich naast de vervalsingen met allerlei verzetswerk. De LO zag echter in,

dat het gewenst was, de verschillende onderdelen van het verzet zoveel mogelijk afzonderlijk te organiseren. Het veranderen van PB's geschiedde toen reeds op zo omvangrijke schaal en dit werk was van zoveel belang in de strijd tegen de bezetter, dat de nood-

zakelijkheid werd ingezien, een en ander centraal te regelen. Wie was meer geschikt in het LO-verband deze zaak aan te pakken dan Lex, die zijn sporen op dit terrein reeds had verdiend? Hem werd dan ook de leiding van deze op te bouwen organisatie vol vertrouwen opgedragen. Hij toog onmiddellijk aan het werk en het gelukte hem reeds vrij spoedig, vooral met behulp van de rijksduitser Albert, zijn bureau zeer aanzienlijk uit te breiden. Dit bureau, dat werd verplaatst naar Blaricum, werd de eerste centrale van de LO. Hier is ruim een half jaar lang rustig, waardevol werk verricht en tenslotte werden ongeveer 600 PB's per week afgeleverd, waarop òf het nummer veranderd was, òf andere veranderingen waren aangebracht. Dit was echter niet voldoende.

Lex was een grotere taak opgedragen. Hij moest trachten in het gehele land contacten te leggen en het PB-vervalsingswerk in LO-verband te coördineren en waar nodig te organiseren. Dit was wel een zware taak. Vol enthousiasme en met een grote werklust toog hij aan het werk. En met succes! Het gelukte hem contact te krijgen met verschillende ondergedoken gemeente-ambtenaren, die reeds op dit terrein werkzaam waren. Er werd een nauwkeurig omljnd werkschema opgesteld, waarbij ieder een bepaald rayon, bestaande uit enkele provincies, ter bewerking kreeg toegewezen. De leiding werd in handen gegeven van enkele gemeente-ambtenaren. De algemene leiding bleef berusten bij Lex. Op de wekelijkse bijeenkomsten van de leiding werden de bereikte resultaten besproken, de diverse indrukken uitgewisseld en de te volgen lijn uitgestippeld. Reeds vrij spoedig waren in diverse plaatsen van het land centrales gevestigd. De belangrijkste hiervan waren wel die te Amsterdam, Rotterdam (het belangrijke centrum „Firma Coco”), Blaricum, Arnhem, Nijmegen en Wildervank.

Lex had zich tot begin '44 bijna uitsluitend bezig gehouden met vervalsingen en wijzigingen van door de KP gekraakte PB's. Deze PB's bleven echter een zeker risico opleveren, daar ontdekking van de vervalsing niet uitgesloten was. In '44 werd daarom ook naar andere methodes om goede PB's te krijgen uitgezien. Was het wonder, dat de gedachten hierbij onmiddellijk uitgingen naar de bevolkingsbureaux? Daar waren de goede PB's volop aanwezig. Als de ambtenaren min of meer massaal wilden meewerken, was de strijd gewonnen. Deze ambtenaren te bewerken, werd de belangrijkste taak van de PBS. Contacten met verschillende gemeenten werden gelegd en weldra reisden de medewerkers der PBS dagelijks de gemeenten af om PB's los te krijgen. Aan de centrales werden administratieve afdelingen verbonden, waardoor de eigenlijke vervalsers waren ontheven van de uitgifte, hetgeen voor de voortgang van het werk van betekenis was. De resultaten bij de gemeenten waren aanvankelijk zeer goed, daar eerst de ambtenaren met de meeste durf bezocht werden. Het had een tijdlang de schijn, dat zoveel goede PB's konden worden verkregen, dat rechtstreekse vervalsingen niet meer noodzakelijk waren. Vele gemeenten leverden een bepaald aantal blanco PB's per maand. Andere leverden de PB's administratief geheel verantwoord af. Allerlei methodes, die onderling weinig verschilden, werden toegepast. Op de centrales werden de persoonsbewijzen in drie soorten gerangschikt.

De eerste soort waren de van de gemeenten ontvangen blanco PB's en de administratief geheel verantwoorde exemplaren. Eigenlijk dient de eerste soort nog te worden gesplitst in tweeën, nl. in de zgn. blauwe en zwarte Nederlanders. De blauwe Nederlanders, waarvan de opdruk „Nederlander” in blauw was aangebracht, dateerden van voor '43. Deze waren na '43 betrekkelijk moeilijk te krijgen en mede daardoor bijzonder gewild. Inderdaad waren aan deze PB's ook voordelen verbonden, vooral doordat er nimmer „Tweede exemplaar” op behoefde te worden vermeld. Bij de zwarte Nederlanders, die

Hendrik A. van Wilgenburg
(Guus-Lex)

in '43 in omloop werden gebracht, was het opschrift „Nederlander” in zwart aangebracht. Practisch gesproken had iedere bezitter van een zwarte Nederlander reeds een persoonsbewijs „versleten”, wat soms argwaan wekte.

De *tweede* soort bestond uit de vernummerde PB's. Dit waren hoofdzakelijk gekraakte exemplaren, die in het opsporingsregister stonden vermeld, maar op de vervalsingsafdelingen waren vernummerd.

De *derde* soort waren de minder goed geslaagde nagedrukte PB's.

De aanvragen werden eveneens in drieën verdeeld. Later, toen de valse PB's van de PBS uitstekend werden, was deze indeling niet juist meer. De illegale werkers ontvingen eerste soort, onderduikers en Joden tweede of derde soort.

Ondanks de goede organisatie en ondanks het feit, dat er enorm hard gewerkt werd, zijn de klachten over te trage werkwijze van de PBS tot aan het einde van de bezetting gebleven. Toch waren deze klachten vaak niet gerechtvaardigd en schulde de fout niet zozeer bij de PBS dan wel bij de verbindingsschakels tussen de aanvrager en de centrale. Als de centrale 100 aanvragen binnenkreeg, stond op 90 stuks meestal: „grote spoed, eerste soort noodzakelijk, aanvrager is een belangrijk illegaal werker”. Hieraan viel onmogelijk te voldoen, met als gevolg dat zeer tijdrovende onderzoeken moesten worden ingesteld en onbelangrijke gevallen soms het eerst afgedaan werden. Naast verschillende andere oorzaken was ook het feit, dat vele verbindingsschakels het zeer interessant vonden, met royale hand PB's te kunnen uitreiken, niet vreemd aan de soms trage afdoening. Het staat echter absoluut vast, dat elke PBS-centrale in staat was de werkelijk belangrijke aanvragen binnen een week af te handelen.

Intussen deed de bezetter al het mogelijke om het vervalsingswerk tegen te gaan. De bevolkingsambtenaren kregen steeds strengere instructies, waardoor het hoe langer hoe moeilijker werd om te saboteren. Alle zoekgeraakte of ontvreemde PB's werden geregistreerd en vermeld in een register, dat bij controle diende te worden gebruikt. Dit register kreeg echter vrij spoedig de omvang van een boekwerk, waardoor het moeilijk hanteerbaar was voor de controlerende organen. Hoewel herhaaldelijk met dit boek angst werd aangejaagd, is het nut ervan gelukkig gering geweest.

Gevaarlijker en meer ingrijpend was in dit verband de tweede distributiestamkaartenbeschikking, kortweg TD-beschikking genaamd. De opzet van deze beschikking was een nieuwe registratie van het gehele Nederlandse volk, nadat het PB veel van zijn waarde had ingeboet. Om een TD te krijgen, moest men in het bevolkingsregister van een bepaalde gemeente ingeschreven staan. Van de oude distributie-stamkaart werd een hoekje afgeknipt en ten bewijze dat men aan zijn verplichting had voldaan, werd op het PB, rechts boven de foto, een afgestempeld zegeltje geplakt. Zonder dit zegeltje was het PB niet meer geldig. De Duitsers hechtten daarom aan deze zegels de grootste waarde; de aanmaak ervan vond in het buitenland plaats en de zegels genoten — vooral bij het transport ervan — zeer zorgvuldige bewaking. Nog voor het tijdstip van de officiële invoering van deze maatregel waren er echter reeds zoveel valse en gekraakte zegeltjes in omloop, dat een en ander de centrales nimmer voor een moeilijkheid heeft geplaatst.

Hiertoe heeft niet in het minst bijgedragen de prachtige overval, die de KP-Soest in Tilburg pleegde. Met medewerking van een goedwillende ambtenaar gelukte het haar op 25 Januari '44, midden op de dag, uit het distributiekantoor 105.000 controlezegels en bovendien nog 705 persoonsbewijzen te kraken, waardoor met één slag het gehele probleem van de zegels uit de weg was geruimd.

Met de andere organisaties op het gebied van de persoonsbewijzenvervalsing heeft de PBS vaak prettig en vruchtbaar kunnen samenwerken. Vooral met de PBC bestond een innig

*Johannes Bedeker
(Jantje)
Contactman LO.
Tevens: Trouw.*

*Frederik W. Franx
(Freek)
Contact LO en PBS.*

*Jacob v. d. Kamp
Contact Top-LKP.*

Geen foto
beschikbaar.

*Willem L. H. Nagel
PBS-A'dam.
Gearr. 14-6-'44 in Laren
ten huize van Albert, waar
dezelfde middag Vosje (zie
pag. 13) gearresteerd was.
De overval geschiedde t.g.v.
de inval bij de PBS te
A'dam, waarbij via een
daar aangetroffen taxi het
spoor in Laren gevonden
werd.*

Deze 3 personen werkten op het Centraal Bevolkingsregister (gebouw Kleikamp). Bedeker en V. d. Kamp kwamen op 11-4-'44 bij het bombardement op Kleikamp om het leven. Franx werd door een rechercheur op heterdaad betrapt bij het plaatsen van valse OPB's, waarna hij op 28-3-'44 werd gearresteerd.

contact. Wekelijks werden vergaderingen belegd, waarbij ook dikwijls vertegenwoordigers van de LO en de FC (Falsificatie-Centrale) tegenwoordig waren. Over en weer hielp men elkaars moeilijkheden oplossen. Met de zgn. TD-club stond de PBS helaas op gespannen voet. Van de aanvang af bestond er over en weer wantrouwen, soms zelfs openlijke tegenwerking. In het Oosten van het land is dit wantrouwen na diverse samensprekingen weggenomen, waarna een periode van samenwerking aanbrak. De PBS in Amsterdam werkte ook samen met de Groep Bakker uit Noord-Holland, die een deel van het vervalsingswerk verzorgde.

Natuurlijk stagneerde het werk hier of daar wel eens; niet alle centrales konden steeds even productief zijn. Dikwijls moest een ander onderdak worden gezocht. Men mag nooit vergeten, dat de PBS een geheime organisatie was, die met weinig middelen bergen werk moest verzetten en een felle strijd had te voeren tegen de geraffineerde voorschriften van het Centraal Bevolkingsregister (CBR). Het CBR was het grootste struikelblok bij alle vervalsingen. Hier werden de OPB's, de afschriften van de originele PB's, bewaard. Het gebouw Kleikamp te Den Haag, waar het CBR was ondergebracht, werd streng bewaakt. Slechts vanuit de lucht kon het gebouw met kans op succes worden aangevallen. Zeer dikwijls is hierom, langs allerlei wegen, verzocht. Eindelijk met succes. Op 11 April '44, Dinsdags na Pasen, even voor drie uur 's middags, lieten een 3-tal Mosquito's, onder bevel van Wing-Commander Robert Bateson, hun bommenlast vallen op dit gehate gebouw. Het resultaat was overweldigend. Niet slechts werd een gedeelte van de beruchte OPB's vernietigd, doch daarnaast was grote verwarring ontstaan. Helaas hebben vele goede Nederlanders bij deze aanval het leven verloren, w.o. ook ambtenaren, die meer dan eens behulpzaam waren geweest, uitvoerige inlichtingen en tekeningen te verschaffen, aanvankelijk ten behoeve van een mogelijke gewapende overval door de KP, naderhand t.b.v. het bombardement zelf. Een onopgeloste vraag zal wel altijd blijven, waarom men als tijdstip van het bombardement niet de middagpauze heeft gekozen. Wellicht noopten ons onbekende redenen tot de aanval in kantoortijd. Gedane feiten nemen echter geen keer.

Weliswaar werd slechts een gedeelte van de OPB's vernietigd en was het controle-apparaat de Duitsers niet geheel uit handen geslagen, maar de morele betekenis van het bombardement was groot. Vele bevolkingsambtenaren waren thans de ogen open gegaan en de

bereidheid om te helpen nam aanmerkelijk toe. Het kan niet worden ontkend, dat het bombardement van onschatbare betekenis is geweest voor het werk van de PB-vervalsers, hoewel evenmin mag worden verheeld, dat het een jaar eerder had moeten gebeuren, daar het Nederlandse volk er dan heel wat meer profijt van zou hebben getrokken.

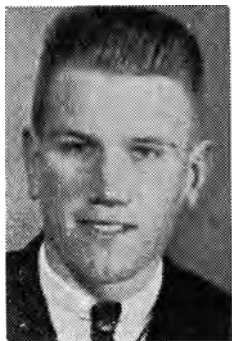
Behalve de wekelijkse bijeenkomsten van de leiding der PBS, waaraan sedert Mei '44 een 6-tal personen deelnam, vonden ook wekelijks besprekingen plaats met de LO-Amsterdam en de PBC en tevens tussen de LO-Top, de PBC en de PBS, waaraan vanaf Juni '44 ook de FC (Falsificatie-Centrale) deelnam. Deze besprekingen vooral zijn van grote betekenis geweest, niet alleen voor een goede verstandhouding van de organisaties, die zich op het gebied van de PB-vervalsing bewogen, maar tevens voor een betere taakverdeling. Dit laatste vooral liet tevoren dikwijls veel te wensen over, tot schade van de zaak. Naast deze besprekingen onderhield Lex het contact met de vertegenwoordigers van de LO uit het gehele land, door elke Dinsdag zitting te houden in het perceel N.Z. Voorburgwal 74 te Amsterdam.

Zo ook op de 13e Juni '44. Deze dag is de zwarte dag geworden in de geschiedenis van de PBS. ¹⁾ Vele medewerkers van de LO en de PBS liepen daar in een listig opgestelde val; voor 15 illegale werkers zou deze val de dood betekenen. Een der meest verschrikkelijke verraadgevallen heeft zich hier afgespeeld. De naam Brune zal voor altijd aan dit verraad gekoppeld blijven en slechts met afkeer en huiver zal deze naam door de onbevooroordeelde illegale werker op de lippen worden genomen. Brune, een illegaal werker, die er niet voor terugdeinsde, geheel onnodig tientallen vrienden de dood in te jagen, enkel en alleen om eigen stralenkrans sterker te doen schitteren. Brune, waarvan de psychiater verklaarde, dat hij als een ervaren jongleur de ballen heeft gekeerd al naar het te pas kwam; dan als geboren illegaal, dan als de louche SD-agent; een koorddanser in de onwezenlijke sfeer van het circus; een speler in hart en nieren. Zover leefde deze verrader zich in zijn fantasieën in, dat hij ze zelf geloofde en daarom anderen deed geloven, waardoor ze hem blindelings volgden, ook daar, waar een nuchtere buitenstaander het onderscheid tussen waarheid en leugen zou hebben doorvoeld.

De juiste toedracht van dit verraad is pas geruime tijd na de bevrijding bekend geworden. De verrader is, zij 't met de grootste moeite en ondanks veel tegenwerking, ontmaskerd. Het recht heeft zijn loop gehad, maar de schrijnende wonden kunnen nimmer worden geheeld. Niet enkel medewerkers van de PBS zijn het slachtoffer geworden van dit verraad, ook koeriers in algemene dienst, provinciale leiders, ja zelfs Topleden van de LO vielen hier direct of indirect de Duitsers in handen. Er waren vrienden van Lex bij, die even aankwamen om hem te begroeten. Het gevaarlijke illegale werk had hechte banden van vriendschap doen ontstaan. Men zocht elkaar, omdat men zich één wist in de strijd tegen de onderdrukker, ook al streed men op ander terrein en had men een geheel verschillende taak.

Tezamen met Lex werden mannen gearresteerd, die een belangrijke plaats innamen in het verzet. Vier van hen zijn gefusilleerd, van de overigen zijn velen jammerlijk omgekomen in Duitsland, in de hel der concentratiekampen. Lex, de leider en grondvester van de PBS moest op 4 September '44 voor het vuurpeloton treden te Vught. Vijfendertig jaar oud was hij; met kalme moed en in groot geloofsvertrouwen bracht hij het grote offer. Hij liet een vrouw en drie kinderen achter. Zijn betekenis voor het verzet kan moeilijk worden overschat. Wat hij voor de persoonsbewijzenvervalsing heeft gedaan, kan slechts zeer ten dele worden beseft. Hij vocht niet met machinepistool en trothyl, de voor velen meest sprekende voorwerpen van het verzet, hij vocht met andere wapenen, wapenen echter,

¹⁾ Zie ook pag. 82 e.v.

*Erik Berding
(Theo)
PBS-A'dam.*

*Jan Drenth
(Jan de Waard)
PBS-A'dam.*

*Anthonie P. Riebel
(Toontje)
PBS-Laren|Blaricum.*

*Maarten Schrijver
PBS-Arnhem.*

*Cornelis van Vught
(Nol)
PBS-A'dam.*

Deze 5 personen zijn het slachtoffer geworden van de overval der SD op het adres van C. v. Vught, op de N.Z. Voorburgwal te Amsterdam.

die in zijn handen en met zijn geest en wilskracht minstens even doeltreffend waren. Velen, zeer velen, hebben aan hem te danken, dat ze voor deportatie en erger zijn gevrijwaard en dat ze de dag der bevrijding hebben mogen aanschouwen.

De slag was groot; de PBS had een gevoelig verlies geleden, doch versaaigde niet. De strijd tegen de overweldiger moest ook op dit front worden voortgezet, zelfs al moesten zware offers worden gebracht. De centrale te Amsterdam, die onder leiding had gestaan van de eveneens gearresteerde Theo (Erik Berding †), moest worden leeggehaald, ondanks het feit, dat deze waarschijnlijk onder Duitse bewaking stond. Slechts enkele uren voor de Duitse inval in dit gebouw, gelukte het enige trouwe medewerkers met levensgevaar de overstelpende hoeveelheid waardevolle bescheiden naar elders over te brengen. Wie heeft beter dan Theo beseft, van welke grote betekenis deze daad is geweest? In een gesmokkeld briefje vanuit de Weteringschans juicht hij: „veler leven is daardoor gered en ook voor ons is thans de zaak niet hopeloos, houd moed, ik kom terug.” Hij is niet teruggekomen . . . Spoedig werden de opengevallen plaatsen weer bezet. Door de Top van de LO werd Arnold belast met de algemene leiding, waarin hij bijgestaan zou worden door Kees en Frans. Uit veiligheidsoverwegingen en tevens om een nog grotere productiviteit te bereiken, nam men het besluit om kleinere centrales te stichten; iedere centrale kreeg zijn eigen contacten en kon min of meer zelfstandig werken. Grotere en kleinere centrales werden gesticht of waren voordien reeds werkzaam te Goes, Breda, Woerden, Rotterdam, Delft, Barendrecht, Leiden, Amsterdam, Arnhem, Wildervank en andere plaatsen. Behalve deze centrales waren er nog vele groepjes of alleen werkende vervalzers, die contact met de PBS onderhielden. Hoewel ook na deze decentralisatie niet alle klachten over een trage afdoening verdwenen, zag men toch allerwege de voordelen van de ingestelde kleinere centrales. Er ontstond een nauwer contact tussen aanvrager en vervalser, waardoor de lange weg, die voorheen moest worden afgelegd, vermeden werd, wat vooral van betekenis was voor de dikwijls noodzakelijke contrôle. Niet enkel de nieuwe wijze van organisatie en evenmin het feit, dat de PBC in staat was een steeds groter aantal voortreffelijke PB's via de PBS te leveren, was oorzaak van de grotere productiviteit van de PBS in de zomermaanden van '44. Vele factoren speelden hierbij een rol, waarvan wel de voornaamste was de grotere bereidheid van de bevolkingsambtenaren om mee te werken. De bevrijding kwam in zicht, de geallieerden rukten steeds verder op. Te elfder ure werden velen zich van hun plicht bewust; helaas niet enkel uit vaderlandsliefde.

Toen braken de bewogen Septemberdagen van het jaar '44 aan. De geallieerde legermacht

bevrijdde met veel élan het Zuiden van ons land. Het scheen, dat de PBS haar taak had voltooid; de bevrijding stond voor de deur. Het gehate Duitse wapen, het persoonsbewijs, zou geen zorg, angst of ergernis meer verwekken. Het moeilijke werk van schrappen, snijden, raderen, invullen etc. nam een einde. De ogen van de vervalsers, die dag aan dag de felle lichtbak hadden moeten verduren, zouden rust krijgen . . .

Helaas, het was slechts een illusie . . .

De verstarring van het front bood de Duitsers de gelegenheid om met niets ontziende brutoheid en vernielzucht voor het laatst in Nederland huis te houden. De vijand trad driester op dan ooit. Het deporteren van mannen, zelfs tot de leeftijd van 40 jaar, nam verschrikkelijke vormen aan. Was voor die tijd de vraag naar valse papieren reeds groot, het stond in geen verhouding tot het aantal aanvragen in deze periode. Vooral wijziging van het geboortjaar stond in het centrum van veler belangstelling. Bijna ieder, die het met zijn uiterlijk maar even in overeenstemming kon brengen, wenste administratief ouder te worden dan 40 jaar. De wens om jong te blijven, een wens van alle mensen uit alle tijden, sloeg in deze zwarte tijd tijdelijk om: men wilde ouder schijnen dan men in werkelijkheid was. Tenminste de mannen! Daarnaast nam het aantal aanvragen om vrijstellingen, zgn. Ausweise, geweldig toe. Bijna bij elk persoonsbewijs moest een Ausweis worden geleverd. Ook gebeurde het veel, dat men bij een Ausweis, op de een of andere duistere wijze verkregen, een persoonsbewijs met dezelfde gegevens verlangde. Hoewel speciaal de FC vanwege de LO-leiding was belast met de afgifte van deze bescheiden, heeft ook de PBS zich na de Septemberdagen op dit terrein bewogen. Naast vele PB's zijn door de centrales een groot aantal Ausweise uitgegeven, die bij alle verscheidenheid slechts dit gemeen hadden, dat ze zonder uitzondering de verklaring behelsden, dat de betreffende persoon absoluut onmisbaar was en van elke tewerkstelling was vrijgesteld. Hoewel het vreemd schijnt, is toch deze tijd voor verschillende centrales niet de drukste geweest. Dit was hoofdzakelijk het gevolg van de steeds verder doorgevoerde decentralisatie. Deze decentralisatie voldeed niet alleen in de praktijk bijzonder goed, maar was bovendien noodzakelijk door de steeds toenemende verkeersmoeilijkheden. De spoorwegstaking, de bandenmisère en de vele razzia's maakten het contact met de grotere centrales bijna onmogelijk. Iedere centrale was praktisch op zichzelf aangewezen. Van het hechte organisatieverband, zoals dit voor de Septemberdagen bestond, was geen sprake meer. Zelfs de leiding kon slechts zeer onge-regeld onderling contact onderhouden. Een typisch, hoewel zeer verklaarbaar verschijnsel in deze tijd was de grote vraag naar PB's uit het Zuiden. Aangezien dit deel van het land was bevrijd, hadden de Duitsers onvoldoende contrôlemogelijkheden voor deze PB's, wat een veilig gevoel gaf. Die veiligheid was echter al spoedig betrekkelijk. Er kwamen nl. zoveel PB's uit het Zuiden in omloop, veelal overgebracht door line-crossers, dat het bezit ervan gevaarlijk werd, door het wantrouwen dat de Duitsers er tegen begonnen te koesteren. Zonder verliezen is de PBS ook deze tijd niet doorgekomen. Al kon zeker niet worden gesproken van een oprollen van de organisatie, toch zijn gevoelige slagen toegebracht. Ben, één van de leidinggevende figuren, werd toen hij PB's van het Zuiden moest halen, als line-crosser gepakt. In Rotterdam werd de grote centrale aan de Mathenesserweg overvallen. Verschillende medewerkers werden gearresteerd, waarvan één later te Amersfoort is doodgeschoten. Ook elders werden de gelederen door arrestaties gedund, doordat de vijand, veelal door verraad, soms door onvoorzichtigheid, kans kreeg om toe te slaan.

Hoewel niet rechtstreeks verband houdende met de eigenlijke taak van de PBS, mag toch niet onvermeld blijven de werkzaamheid van deze organisatie op het terrein van de bestuurs-enquête. Men zag na September '44 in, dat het gewenst was tijdig uitvoerige staten van inlichting samen te stellen over leidinggevende personen in het land. Men begon met

de burgemeesters en gemeente-secretarissen. Deze taak werd door de LO, in samenwerking met de CID, onder leiding en met na-contrôle van de PBS, die vele contacten op de gemeentehuizen bezat, uitgevoerd. Aan de hand van vragenlijsten werd uitvoerig nagegaan hoe bedoelde personen zich tijdens de bezetting hadden gedragen. Dit werk is met voortvarendheid ter hand genomen en gedeeltelijk tijdens de bezetting, doch voor de rest na de bevrijding, voltooid. De waarde, die later aan deze rapporten werd toegekend, was helaas niet evenredig aan het vele werk, dat er aan is besteed.

Tenslotte kwam de bevrijding. De bevrijding van het zware juk, waarnaar zo lang reikhalzend was uitgezien. En hiermede was ook een einde gekomen aan het vervalsen van de PBS; een einde tevens aan de gevaren en vele moeilijkheden, die aan dit werk waren verbonden.

De strijd tegen het persoonsbewijs is een taaie, verbeterde strijd geweest. Een strijd, die vele offers heeft gekost. Hoeveel? Niemand zal het ooit weten. De PBS had honderden medewerkers; medewerkers op de centrales, zowel als op de bevolkingsbureaux, het Centraal-Bevolkingregister en de Landsdrukkerij. Medewerkers ook, die geheel buiten het eigenlijke vervalsingswerk stonden, maar die het werk van de PBS mogelijk maakten door het verlenen van huisvesting, door het afstaan van woonruimte of kantoren. Deze allen zonder uitzondering, hebben meegestreden in de felle strijd tegen het papieren wapen. Zij hebben hun have en goed, ja zelfs hun leven, ingezet voor de vrijheid van hun medemens en voor de vrijheid van hun vaderland.